

3. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. М.: «Статут», 2000. 411 с.
4. Харитонов Є.О., Кучеренко І.М., Харитонова О.І. та ін. Цивільний кодекс України: наук.-практ. коментар. Х.: ТОВ «Одіссей», 2006. 1200 с.
5. Мачуський В.В., Кожура Л.О., Сагайдак Ю.В. та ін. Правове регулювання господарської діяльності: навч. посібник. К.: КНЕУ, 2015. 152 с.
6. Фонова О.С. Подвійна відповідальність за порушення виконання господарських зобов'язань. Вісник господарського судочинства. 2012. № 1. С. 159–163. URL: http://uajudges.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/podv_vidp_gosp_zobov.pdf.
7. Про деякі питання практики застосування господарськими судами законодавства про відповідальність за порушення грошових зобов'язань: оглядовий лист Вищого господарського суду. Податки та бухгалтерський облік. 2013. № 42. С. 22.
8. Про індексацію грошових доходів населення: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 42. Ст. 551.
9. Пиндинг А.Я. Понятие и основные виды договорных убытков по советскому гражданскому праву. Ученые записки ВЮЗИ. Вып. 17. Ч. 2. М., 1968. С. 21–52.
10. Крисань Т.Є. Збитки як категорія цивільного права України: дис. ... канд. юрид. наук: спец.12.00.03; Одеська національна юридична академія. О., 2008. 216 с.

УДК 347.62:340.151:93«04/10»(477)

КУЛЬТУРНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ У СХІДНИХ СЛОВ'ЯН ЗА ЗВИЧАЄВИМ ПРАВОМ

Камінська Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових
та соціально-гуманітарних дисциплін
(Херсонський факультет
Одеського державного університету
внутрішніх справ,
м. Херсон, Україна)

У статті розглядаються особливості укладення шлюбу деревлянами, радимичами, в'ятичами, сіверянами, що регулювалося давніми звичаями і традиціями.

Перші згадки про шлюбне життя східних слов'ян містяться у давньоруському літописанні.

Як форма шлюбу у більшості східнослов'янських племен практикувалося викрадення нареченої: у деревлян – біля води, у радимичів, в'ятичів і сіверян – на ігрищах і різноманітних релігійних святах. Однак зазначені дії здійснювалися за згодою дівчат.

Наступною формою укладення шлюбу у стародавніх слов'ян була купівля наречених. На існування цієї форми укладення шлюбу вказують численні народні весільні пісні та обряди, які дійшли до нас із найдавніших часів. У весільних піснях наречений називається купцем, а наречена – товаром. Процес покупки нареченої вже в стародавні часи був досить складним. Одним з його елементів був попередній договір або запродажна угода. У процедурі договору виділялися два етапи: сватання і рукобиття – укладення угоди сторонами. Результатом угоди було встановлення величини викупу

і терміну здійснення шлюбу. Форма здійснення процедури зазвичай була словесною і символічною («рукобиття», «заручення», тобто зв'язування рук). Сума, що вносилася за наречену, складалася з дійсної плати (так званий вивід, або кладки), яку отримував батько нареченої, та обрядової – викуп, що одержував брат нареченої або її подруги.

Ключові слова: укладення шлюбу, викрадення, купівля, звичаєве право, дrevляни, радимичі, в'ятичі, сіверяни.

CULTURALLY AND LEGAL ASPECT OF MARRIAGE TO EASTERN SLAVS BY CUSTOMARY LAW

Kaminska Olena Anatoliivna,
Candidate Historically Sciences, Associate
Professor, Professor at the Department of
Common Law and Social Humanitarian
Disciplines (Kherson Faculty of Odessa
State University of Internal Affairs,
Kherson, Ukraine)

This article is about the peculiarities of marriage by Drevlians, Radimichi, Vyatichi and Siverians that are regulated by ancient customs and traditions. The first mention of the marriage life of the eastern Slavs is contained in the ancient chronicles. The chronicler speaks of the absence of marriage as a legal institution. Before the adoption of Christianity in the East Slavs (except glades), there were the following forms of marriage: abduction and purchase.

The reasons for such a form of marriage as abduction were the following:

- militant (hooligan) life of the Slavic tribes. It was the pride to have wives got by force;
- collective character of the economy. Parents and relatives did not give their daughters and relatives to get married for nothing because of need for labour.

Abduction as a form of marriage is characterized by the following features:

- installed with the help of a custom;
- was a stable and non-random custom;
- did not provide for compliance with the degrees of kinship;
- did not demand redemption and dowry.

There are types of marriage in the form of abduction:

- valid abduction that is carried out violently;
- formal abduction that foresees the consent of the bride.

It is noted that abduction more and more often became a formal, "ritual" because the consent of the bride gave the marriage a contractual character and a higher cultural level.

The existence of a purchase as a form of marriage is confirmed by numerous folk wedding songs, rituals preserved until now.

The process of purchase of a bride was rather complicated. One of its elements was a preliminary agreement or sales agreement. The treaty procedure distinguished two stages:

- matrimony – review of the subject of the transaction (bride) by outsiders;
- hand-biting – the conclusion of the agreement by the parties: the fiancé's parents or the fiancé alone and the bride's parents.

The content of the offer agreement consisted of the terms and the amount of redemption and the term of the marriage. The form of its implementation was usually verbal and symbolic ("hand-biting", "engagement", that is, binding the hands of young couple). They subsequently joined some religious forms: forgiveness.

The amount paid by the bride consisted of a valid pay received by the bride's father, and the ritual pay – the ransom received by the bride's brother or her girlfriends.

The procedure for a marriage was only in the transfer of the bride to the fiancé when it was purchase. At the same time, the bride was not transferred as a thing, but the symbols of power over her. There was a whip in Slavs, which symbolized the right of a man to punish his wife.

Key words: marriage, abduction, Drevlians, Radimichi, Vyatichi, Siverians, ordinary law.

Сьогодні в Україні поглиблюється процес депопуляції, нівелюється значення юридичного закріплення подружнього союзу, зростає кількість позашлюбних дітей. Тому актуальним є дослідження проблеми регулювання шлюбно-сімейних відносин.

Вивченню питання шлюбно-сімейного звичаєвого права дохристиянських часів у своїх працях приділяли увагу М. Грушевський, І. Беляєв, В. Сергієвич, М. Владимирський-Буданов, В. Шульгін, С. Юшков, Н. Пушкарьова, Н. Беляєва, О. Ярмонова, В. Озель, Я. Шапов, Д. Нікітін, Л. Нідерле та інші вчені.

Утім, деякі аспекти шлюбу і сімейного життя, уявлень слов'ян про шлюб залишаються недослідженими. Наприклад: яким був шлюбний ритуал? у чому полягав сенс його окремих процедур? тощо.

Метою статті є дослідити форми шлюбу, що були на Русі в язичницький період на прикладі деревлян, радимичів, сіверян, в'ятичів.

Перші згадки про шлюбне життя східних слов'ян містяться в давньоруських літописах. Наприклад, у «Повісті минулих літ» знаходимо таке: «Древляне жили зверинским образом, жили по-скотски, убивали друг друга, ели все нечистое, и брака у них не бывало, но умыкали девиц у воды. И радимичи, и вятичи, и северяне имели одинаковый обычай – заключать браки не любили» [1, с. 6]. Отже, шлюбу як правового інституту не було.

Але були певні язичницькі традиції й обряди, які скоріше за все перетворювали фактичне співжиття чоловіка і жінки на юридичний союз [2, с. 170–171]. Ідеться, перш за все, про «умикання», тобто викрадення хлопцем дівчини, яку він хотів мати за дружину [3, с. 166].

На підставі літописів, фольклору та лінгвістики не можна вирішити, чи було викрадення початковою формою шлюбу. Однак воно однозначно було найменш цивілізованим.

Якими ж були причини такої форми шлюбу? Одна з них пов'язана з войовничим (розбійницьким) побутом первісних народів. Війни з метою наживи велись не тільки між різними племенами, але й усередині племені. Переможець повертається зі здобиччю і бранками. Кращі з них стають його дружинами. Мати дружин, здобутих силою, вважалось дуже почесним. Іншим фактором був колективний характер господарства, тобто батьки і родичі не бажали втрачати робочої сили, а тому не віддавали своїх дочок і родичок заміж даром. Отже, дружину треба було або купити, або взяти силою [7, с. 483]. Часто викрадення супроводжувалося руйнуваннями та грабунком.

Народний фольклор свідчить про те, що крадіжка нареченої була досить ризикованим заходом також для викрадача. Наприклад, у весільних народних піснях наречений часто називається «чужанином» або «чужбініном», а його друзі – недругами нареченої. Наречений повинен «пускати стріли», «ламати стіни, замки» та інше. Коли за викрадену наречену вступали її родичі, відбувалися цілі війни.

Варто зауважити, що такий колективний захід із видобутку дружини мав відтінок групового шлюбу. Але поступово окреслюються перші контури моногамії, «принаймні у формі парного шлюбу: коли чоловік за допомогою своїх друзів викрав дівчину, вони всі по черзі вступали з нею у статевий зв'язок, але після цього вона вважалася дружиною ініціатора викрадення» [9].

Поступово пряме викрадення нареченої стало замінюватися «обрядовим», тобто викрадення могло бути як дійсним, так і формальним, уявним. Останнє траплялося тоді, коли батьки і наречена були згодні на шлюб ще до викрадення.

Якою ж була процедура укладання шлюбу в деревлян, радимичів, в'ятичів і сіверян? Вони влаштували ігрища між селами на берегах річок і озер або священних джерел під час святкувань на честь богині «шлюбу» Лади, які починалися ранньою весною і тривали до середини літа – дня Івана Купала [10, с. 70]. Викрадення наречених «біля води» не було випадковим. Вода обожнювалась слов'янами, і тому мала велике обрядове значення під час укладення шлюбів [7, с. 484].

Опис викрадення у літописах відображає прояв узгодження інтересів сторін у матримоніальних справах. Наприклад, на «ігрищах» дівчата «... починають друг перед другом чернить лица и натираться белилами, чтобы юноша захотел вступить с ними в связь [4, с. 20–21]. Про згоду нареченої говорить також таке: «... и ту умыкаху жены себе, съ нею же кто съвещашеся» [1, с. 6]. Тобто викрадення не мало характеру дійсного насильства та давало можливість жінці самостійно визначити свою долю [11, с. 96].

«И сходились на пляски, и здесь на плясках узнавали, какая жена или девица до [самых] молодых похоть имеет, и по взору очей, и по обнажению мышц, и по показу перстней на руках, и от надевания перстней в дар на персты чужие, а там, потом, и целование с лобзанием, и таким образом, плоть и сердце разжегши, соединялись...» [4, с. 20–21].

Отже, під час ігрищ наречена віддавалась нареченому у присутності великої кількості народу. Прилюдність надавала шлюбу певного договірнього характеру. Якщо наречений оголошував свою наречену, то вже не мав можливості від неї відмовитися [12, с. 30].

Зважаючи на певну випадковість вибору під час викрадення, можна припустити, що за такої форми слов'яни не враховували ступені споріднення під час укладення шлюбів. Через відсутність договору між батьками нареченої та нареченим не було також викупу і посагу [9].

Після прийняття християнства весільні обряди біля води ще довго замінювали церковне вінчання. Наприклад, ст. 2 Статуту Ярослава про суди передбачає відповідальність за недотримання християнських форм шлюбу: «Аже кто умчить девку или насилит, аще боярская дочи будеть, за сором ей 5 гривен злата, а митрополиту 5 гривен злата; аще будет меньших бояр, гривна золота ей, а митрополиту гривна золота; а добрых людей будеть, за сором рубль, а митрополиту рубль; на умыщех по 60 митрополиту, а князь их казнить» [5, с. 189].

Отже, викрадення не було звичаєм тимчасовим або випадковим. Про це свідчить велика кількість пережитків викрадень, що збереглися й досі. Також термін «наречена», ймовірно, вказує на форму викрадення (слово наречена за одним із тлумачень означало «невідома, тобто взята звідкись» [6].

Наступною формою укладення шлюбу була купівля. Виникла вона з метою запобігання ворожнечі між родами, яка виникала після «викрадення» наречених [2, с. 6].

Продаж здійснювалася батьком, матір'ю, главою роду або родового союзу. Наприклад, шлюб у слов'ян міг укладатися за волею князя: «... коли ж дитина досягла юнацького віку, князь одружує її <...> бере від батька його придане, <...> віддає батькові нареченої; бо <...> придане сплачується наперед». Про існування купівлі свідчить також такий вислів: «У кого народилися дві або три дочки, той багатіє; тоді як той, у кого два або три сина, – бідніє». Якщо ж своїх наречених не вистачало, то глава роду міг купувати їх в іншому селищі [9].

Існування цієї форми укладення шлюбу підтверджують численні народні весільні пісні, обряди, які збереглися і досі. Наприклад, у весільних піснях наречений називається купцем, а наречена – товаром. У весільних обрядах дружка і бояри викупувають наречену, а брати й інші найближчі родичі торгуються. Раніше, досягнувши згоди, рідні нареченої передавали її нареченому через полу одягу, як передавали покупцеві куплену худобу, і скріплювали договір рукобиттям. Неодмінними обрядами на на-

родних весіллях були викуп нареченим у рідних нареченої її коси, ліжка, наділення батька, братів і взагалі родичів молодої грошима з боку нареченого [2, с. 169].

Процес купівлі нареченої був досить складним. Одним з його елементів був попередній договір або запродажна угода. У процедурі договору виділялися два етапи:

– сватання – огляд предмета угоди (нареченої) через сторонніх осіб;

– рукобиття – укладення угоди сторонами: батьками нареченого або самим нареченим і батьками нареченої.

Зміст запродажної угоди складали умови про розмір викупу і термін укладення шлюбу. Форма її здійснення зазвичай була словесною і символічною («рукобиття», «заручення», тобто зв'язування рук молодих). До них згодом приєдналися також деякі релігійні форми: богомілля, литки або пропоїни, тобто принесення вина в жертву богам.

Сума, що вносилася за наречену, складалася з дійсної плати (так званий вивід або кладки), яку отримував батько нареченої, та обрядової – викуп, що одержував брат нареченої або її подруги.

Процедура укладення шлюбу під час купівлі полягала тільки в передачі нареченої нареченому. При цьому передавалася не наречена, як річ, а символи влади над нею. У слов'ян це був батіг, що символізував право чоловіка карати дружину [13, с. 31].

Отже, на зміну викраденню приходять купівля нареченої. Угода могла здійснюватися батьками нареченої, главою роду, родового союзу або відбувалася вже після викрадення, виступаючи викупом, спрямованим на примирення з родом нареченої.

Отже, у слов'ян, як і в інших народів, процедура укладення шлюбу регулювалась за допомогою звичаєвого права.

До прийняття християнства в давньоруському суспільстві були такі форми шлюбу:

– викрадення нареченої – пояснюється існуванням інституту багатоженства, який зумовлював брак наречених усередині роду, і небажанням інших родів добровільно і безкоштовно віддавати своїх жінок чужинцям;

– купівля нареченої в її родичів – виникає як винагорода від викрадача з метою запобігти ворожнечі і кровопролиттю між родами.

Велика частина обрядів, які супроводжували шлюби, вже до IX ст. втратила своє початкове релігійне значення і збереглася тільки як данина традиції.

Список використаних джерел:

1. Полное собрание русских летописей: в 10 т. Т 1: Лаврентиевская и Троицкая летописи. Санкт-Петербург.: Тип. Эдуарда Праца, 1846. 298 с.
2. Самоквасов Д.Я. Древнее русское право. Лекции 1902–1903 академического года. М., 1903. 444 с.
3. Походзіло Ю.М. Розвиток шлюбно-сімейних відносин часів Київської Русі. URL: <http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/10060/1/Pokhodzilo.pdf>.
4. Летописец Переславля-Суздальского. Составленный в начале XIII в. (между 1214 и 1219 годами). Москва, 1851. 217 с.
5. Чистяков О.И. Российское законодательство X – XX веков: в 9 т. Т. 1: Законодательство Древней Руси. Москва: «Юридическая литература», 1984. 432 с.
6. Нидерле Л. Славянские древности / Пер. с чешского. Т. Ковалевой, М. Хазанова; ред. А.Л. Мошайта. Москва: Культурный центр «Новый Акрополь», 2010. 744 с.
7. Сергеевич В.И. Лекции и исследования по древней истории русского права. 3-е изд. Санкт-Петербург, 1903. 674 с.
8. Никитин Д.Н. Историко-правовой аспект регулирования личных неимущественных отношений супругов в России. Молодой ученый. 2013. № 5. С. 533–539.

9. Омелянчук С.В. Формы и процедура заключения языческих браков в Киевской Руси. 2007. № 8. URL: <http://www.center-bereg.ru/d1226.html>.
10. Пушкарева И.Л. Женщины Древней Руси. Москва: «Мысль», 1989. 286 с.
11. Ярмонова Е.Н. Правовое положение женщин на Руси с IX по XV век: дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Ставрополь, 2004. 195 с.
12. Озель В.І. Форми укладання шлюбу в Україні у дохристиянські часи. Юридична Україна. 2010. № 10. С. 29–30.
13. Нижник Н.С. Правовое регулирование семейно-брачных отношений в русской истории. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2006. 278 с.

УДК 349.22; 378.12

КОНКУРС ЯК ПІДСТАВА ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

Кононенко Вікторія Анатоліївна,
здобувач кафедри трудового права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків, Україна)

У статті проаналізовано особливості правового регулювання проведення конкурсного відбору на посади науково-педагогічних працівників, його основні ознаки, переваги та недоліки такого способу добору кадрів. Виявлено основні проблеми регламентації вказаних відносин у зв'язку з реформуванням системи вищої освіти та наданням автономії закладам вищої освіти у прийнятті рішень із низки питань, зокрема, у сфері проведення конкурсного відбору. Досліджено основні аспекти конкурсу, які потребують реформування, а також встановлено необхідність узгодження нормативно-правових актів, що регулюють ці правовідносини.

Ключові слова: науково-педагогічні працівники, трудові правовідносини з науково-педагогічними працівниками, конкурсний відбір на посади науково-педагогічних працівників.

COMPETITION AS THE BASIS FOR THE EMERGENCE OF LEGAL RELATIONSHIPS WITH SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL WORKERS

Kononenko Viktoriia Anatoliivna,
Applicant at the Department of Labor Law
(Yaroslav Mudryi National Law
University, Kharkiv, Ukraine)

This article analyzes specifics of the legal regulation of competitive selection for the positions of scientific and pedagogical workers, its characteristics, advantages and disadvantages of such a method of personnel selection. Also it reveals the main problems of regulation of these relations, which caused by the reforming of the system of higher education and granting autonomy to institutions of higher education in making decisions in the number